

POSSIBILITATEA ONTOLOGIEI

Motto: “Prin Metafizica , Aristotel își ia sarcina să instituie din nou , împotriva sofștilor posibilitatea științei și a filosofiei” (P.Aubenque)

Corpusul scrierilor metafizice a lui Aristotel se constituie ca o cercetare a condițiilor de posibilitate a științei ființei ca ființă , singura în măsură să refundamenteze filosofia și știința , tipuri de discursuri paralizate de dificultățile ridicate de practica sofistă a limbajului . Sarcina metafizicii era , într-o primă instanță , instituirea discursului unic . Căci concluzia sofistă asupra imposibilității minciunii atrăgea după sine inutilitatea discursului constructiv și multiplicitatea discursurilor posibile despre ființă , așa cum subliniază Aristotel în cartea a IV-a : “Dacă două judecăți contradictorii ar fi adevărate în același timp despre același lucru , atunci toate lucrurile s-ar reduce la unul”¹ . Dar aceasta ar fi un paradox . În al doilea rând , după ce filosofia își va fi îndeplinit prima sarcină , trebuie cercetat dacă mai există alte dificultăți care ar conduce spre imposibilitatea vreuneia din științele fundamentale .

Afirmația ce deschide cartea IV a Metafizicii , “Există o știință care studiază ființa și proprietățile sale esențiale” (1003a) , corelată cu o alta , “Tot astfel se vorbește și despre Ființă în multe accepții , dar întotdeauna cu privire la unul și același principiu”(1003b) , apare în acest context ca extraordinar de optimistă , statuând existența efectivă a celei mai înalte dintre științe . De altfel , <<Aristotel credea cu fermitate în existența principiilor absolute. La întrebarea dacă va fi ori nu va fi în stare să le pătrundă “până la capăt” , el oscilează între răspunsul pozitiv și cel negativ , înclinând însă către afirmativ>>² , după cum afirmă Ion Banu . În acest context al aprecierii trebuie interpretate afirmațiile aristotelice mai sus citate ; rămâne de cercetat dacă și în ce măsură acestea se pot susține în raport cu întregul operei aristotelice . Observăm însă corelarea , în viziune aristotelică , a posibilității științei cu existența principiului unic al realității la care se referă discursul (și sesizarea lui de către cel ce susține acest discurs) . În cadrul teoriei semnificației , Aristotel va evidenția condițiile care fac posibil discursul științific .

Atacând modul în care ai fost puse problemele de limbaj de către sofști , Aristotel va demasca “ rezolvările” lor verosimile ca nesocotind adevărata esență a limbajului . Din punctul lor de plecare , conceperea ființei și a cuvântului ca perfect aderente (fie prin convenție , fie în mod natural) , nu se putea ajunge decât la concluzia paradoxală că totul este adevărat ¹ . Aristotel surmontează această dificultate prin conceperea raportului limbajului cu ființa ca mijlocit , iar nu nemijlocit. Stagiritul afirmă că doar propoziția este locul adevărului și al falsului , iar adevărul se probează prin asemănarea unei

---

¹ Metafizica , Γ , 4, 1007b , orice subiect ar avea orice atribut , iar astfel nu s-ar mai putea face distincții , ci totul ar fi unu

² Aristotel – I.Banu ; Ed . Științifică , București , 1996 , p.38

¹ Pierre Aubenque – Problema ființei la Aristotel , Ed. Teora , București , 1998 ; cele două situații : logosul ca ființă sau logosul ca o ființă ; Antisthenes și Gorgias

judecați cu starea de lucruri la care se referă . Subliniază că semnificația nu are în sine putere existențială , astfel că , dacă spunem “țap-cerb” , ne referim la toate ființele care ar avea deodată toate caracteristicile esențiale țapului și cerbului , fără a fi necesar ca acestea să existe . Propoziția e locul adevărului și falsului fiind o compunere de substantiv , verb etc. ce se înlănțuie corespunzător sau nu realității .

Teoria aristotelică a limbajului se bazează pe două premise : noi folosim nume în locul lucrurilor și totuși nu există asemănare completă între lucru și nume . Cea de-a doua premisă este expresie tocmai a caracterului mijlocit al raportării cuvântului la ființă ; reprezintă corectarea erorii sofiste , însă ridică o problemă în contextul în care “ a nu semnifica un singur lucru înseamnă a nu semnifica nimic , iar a nu semnifica nimic atrage după sine imposibilitatea oricărui dialog ² (Metafizica , Γ , 4 , 1006 b5) . De altfel , asemănarea completă între nume și lucru nu ar fi posibilă datorită caracterului finit al mulțimii numelor și caracterului infinit al mulțimii lucrurilor . Pentru a rezolva dificultatea , Aristotel distinge semnificații de semnificație , cea prin care e vizat semnificatul . Această soluție nu e niciodată enunțată explicit . Consecința ei va fi că numele nu va trebui să aibă un singur semnificat (lucru imposibil datorită incongruenței mulțimilor) și o singură semnificație . Valoarea semnificantă este unică pentru că nu este inerentă cuvântului însuși , ci depinde de intenția care îl animă . Astfel , prin intermediul limbajului o intenție umană se îndreaptă către lucruri . Discursul de tip sofist este inacceptabil tocmai pentru că în spatele unui cuvânt se găsesc mai multe intenții , mai multe semnificații .

Această caracteristică a discursului sofist are drept consecință ignorarea principiului contradicției . Principiul contradicției este alături de principiul terțului exclus , principiu de bază ce susține întreaga demonstrație . Ele sunt stabilite de Aristotel ca prime principii ale demonstrației și studiate în consecință de metafizică , singura știință în măsură să se ocupe de principiile prime ale științelor particulare . Principiul contradicției va fi mai întâi exprimat sub forma “ același atribut nu poate să aparțină și să nu aparțină aceluiași lucru în același timp și în același mod “ . Din această formă a sa , Sir David Ross va deduce că acest principiu “ este pe deplin obiectiv afirmat ca fiind o lege a ființei “ , deși din el “decurge o lege psihologică “ ¹ . Această părere e susținută și de Pierre Aubenque în lucrarea sa “ Problema ființei la Aristotel” . Voi urmări câteva din etapele argumentației lui Pierre Aubenque .

Deosebirea esențială între cele două discursuri , aristotelic și sofist , ar consta tocmai în raportarea opusă la acest principiu al demonstrației , prezentat în cartea III , 996b , ca axiomă: “Prin aceste principii ale demonstrației înțeleg propoziții generale de care cineva se slujește spre a dovedi ceva , cum , de pildă , axioma potrivit căreia despre un lucru trebuie neapărat sau să afirmăm , sau să negăm ceva și că este peste puțină ca un lucru să fie și să nu fie în același timp , cât și alte premise asemănătoare “ . Ca principiu prim , axioma e nedemonstrabilă , e “ceea ce este în mod necesar prin sine și pe care trebuie în mod necesar să o credem “(Anal. Post. I , 10,76 b) , iar rolul ei principal este de a asigura coerența discursului . Ca știință a seriei , singura în măsură să se ocupe de coerența discursului , știința ființei ca ființă va fi asimilată în Metafizica , cartea Γ , 1005 a , 26 sq. cu știința axiomelor comune . Cercetarea acestor prime principii ale

---

² Aristotel – Metafizica , Trad. Șt. Beydechi , Ed. IRIU , București , 1999 , p133

¹ Sir David Ross – ARISTOTEL , trad Ioan Lucian Munteanu și Richard Rus , Ed. Humanitas , București , 1998 ; pag 154

demonstrației și o argumentare în favoarea lor nu e însă posibilă , datorită caracterului non-demonstrabil , decât prin respingerea discursului ce ignoră astfel de principii”² .

Respingerea discursului ce ignoră principiul contradicției se poate face doar dacă interlocutorul acceptă să spună ceva ce are sens pentru el și pentru cel din fața sa . Aceasta pentru că a vorbi înseamnă a admite că vorbele au un sens , iar aceasta este condiția care face posibil orice discurs . Chiar prin acel “ ceva determinat” pe care îl spune , cel ce ignoră (sau vrea să ignore) principiul contradicției comite *petitio principii* , prondunțându-se asupra problemei în discuție în argumentație , valoarea discursului . În cazul în care va alege să spună ceva va fi și un conflict între ceea ce se gândește și ceea ce se spune.

Respingerea nu este însă completă dacă există vreo îndoială asupra caracterului semnificant al limbajului. "A afirma că un cuvânt nu înseamnă ceva anume înseamnă a afirma că acel cuvânt nu are nici un înțeles, iar dacă cuvintele nu înseamnă nimic ,rezultatul ar fi să se desființeze prin aceasta și vorbirea între oameni ,unii cu alții, și nu numai atât: dar s ar desființa totodată de fapt și vorbirea omului cu sine însuși , pentru simplul motiv că e peste putință să gândești dacă nu te gândești la un anumit lucru"¹.Respingerea ar fi incompletă dacă "om" ar semnifica totodată și om și ceea ce nu este om ,dacă un cuvânt ar putea fi gândit ca având o pluralitate nedefinită de semnificații, și intențiile persoanelor diferite nu s ar putea înțelege asupra unei unice semnificații a unui cuvânt. Aristotel consideră că fundamentul unității semnificației cuvintelor trebuie să fie o unitate obiectivă. Convenția oamenilor nu ar putea să fie temei pentru dialogul între oameni ,fiind foarte improbabil ca această convenție să devină universală ,doar prin accident. Stagiritul afirmă că acest fundament al discursului coerent ar fi esența (*ουσια*)sau quidditatea, ceea ce este (*το τι εστι*).Permanența esenței este presupusă ca temei al unității sensului: cuvintele au un sens stabil pentru că lucrurile au o esență.

Principiul contradicției se dezvăluie ca fiind în primul rând principiu ontologic ,iar abia apoi principiu logic (devenind psihologic, cum afirmă Sir David Ross).Ca principiu ontologic afirmă existența substanței și a esenței lucrurilor, existență necesară accidentului. "Noțiunea în sine înseamnă numai ceva anume, și acest ceva este substanța unui lucru. Dar a denota substanța unui lucru înseamnă a arăta că acel ceva anume ,și nu altceva, constituie substanța lucrului."²Eroare sofisților este din această perspectivă conceperea exclusivă a accidentului.

Or, e absurd să considerăm că totul este accident ,căci nu ar mai exista subiect prim al accidentelor și predicția va merge în mod necesar la infinit.

Principul ,nu numai logic, dar și ontologic, al contradicției, e descoperit de Aristotel mai întâi drept condiție care face posibil limbajul uman. Datorită teoriei semnificației, orice vorbire va fi vorbire despre ființă, ființa fiind temeiul comprehensiunii discursului. Astfel, ontologia, ca discurs total asupra ființei, se va confunda cu discursul în general. Ontologia aristotelică va fi una a esenței, căci condiția de posibilitate a limbajului e, în cele din urmă, faptul că lucrurile au o esență."O ontologie ca știință poate să își propună mai întâi o sarcină mai modestă și în principiu

---

² respingere înseamnă a arăta că adversarul a făcut o greșeală (1006a)

¹ *Metafizica*,cartea IV,capitolul 4,1006b

² *Metafizica*,cartea IV,capitolul 4,1007a

realizabilă: anume „să stabilească ansamblul condițiilor a priori care permit oamenilor să comunice prin limbaj.”¹

Problemele ridicate de sofști sunt reinterpretate de Aristotel. Cercetările filosofului converg spre o întemeiere ontologică a adevărului și a erorii. "Fără să săvârșească o ontologizare, oricât ar părea de straniu, el plasează adevărul mai întâi în ontologie „și mai apoi în noologie”¹. Această perspectivă îngreunează însă posibilitatea efectivă a unor științe fundamentale: știința ființei, ontologia, precum și știința ființei ca ființă, metafizica, în ciuda demersului anterior, ce statua posibilitatea generală a discursului. Iar aceasta datorită intuirii unei relații problematice între ființă și adevăr. Problema de fond pentru această a doua parte a eseului este dacă nu cumva cuvântul "ființă", fundamental în orice concepție asupra existenței „este în imposibilitate de a și circumscrie semnificațiile într-o unitate; dacă nu cumva se află într-o situație particulară care să împiedice științele sub a căror incidență cade să se împlinească ; dacă nu cumva afirmația din secțiunea 1003b a Metafizicii , privind posibilitatea discursului despre ființă, nu e o afirmație prea entuziast programatică.

Într-o primă instanță este clar că termenul ființă nu are un singur sens, pentru că recurgem la "a fi "pentru a semnifica nu numai relația de identitate dintre ființă și esența sa (ființa prin sine),ci și relația sintetică dintre ființă și accidente sale (ființa prin accident).Aristotel vorbește în cartea IV a Metafizicii despre pluralitatea semnificațiilor ființei : "unele sunt numite ființe (οὐσιῶν) pentru că sunt esențe, altele pentru că sunt însușiri ale esenței(...),altele pentru că sunt distrugerii sau privări sau calități sau agenți sau generatori ai esenței”²Pierre Aubenque identifică aceste formule cu ceea ce Aristotel numește în altă parte categorii și studiază relația dintre ființă și categorii spre a deduce posibilitatea sau imposibilitatea ontologiei și a științei ființei ca ființă. Problema care se ridică este cum poate ființa să aibă semnificații multiple fără ca discursul uman să cadă în echivoc și să își nege astfel calitatea de discurs semnificant.

Οὐσιῶν joacă în raport cu celelalte categorii rolul de temei al ființei lor, însă din ființă nu putem deduce celelalte categorii. Acestea nu sunt modurile de semnificare ale esenței, ci esența și celelalte categorii semnifică, prima în chip nemijlocit și celelalte raportându-se la ea , un termen și mai fundamental, care este ființa. Însă faptul că semnificațiile ființei trimit la o semnificație primordială nu rezolvă în întregime problema pluralității semnificațiilor, cu atât mai mult cu cât diferitele moduri de raportare la ființă nu sunt rezumabile la un principiu unic. Aristotel afirmă în cele din urmă că ființa comportă o pluralitate nedefinită de semnificații, astfel că prin "ființă" desemnăm și ceea ce e dincolo de categorii. Omonimia ființei e una ireductibilă, astfel încât vorbirea despre ființă e în mod necesar ambiguă.

Știința este, în concepția lui Aristotel, întotdeauna a unui gen; ființa însă nu e gen. Aceste două afirmații sunt fundament pentru respingerea ontologiei. Discursul ontologic, discurs explicit despre ființă, ar avea tocmai rolul de a circumscrie unitatea intențiilor noastre semnificante.

Efortul suferă un eșec prin demonstrarea tezei că Ființa nu e un gen. Și într-adevăr, conceptul de Ființă este prea general pentru a fi universal, circumscriindu-se sferei noțiunilor infinite prin exces de generalitate. Ființa nu este gen pentru că diferențele

---

¹ Pierre Aubenque: *Problema ființei la Aristotel*, Ed. Teora, București, 1998; p.116

¹ Gh. Vlăduțescu : *Aristotelismul ca filosofie a individualului*, Ed. Paideia, București, 1997, p.142

² *Metafizica*, cartea IV, capitolul 2, 1003b

Ființei nu sunt menținute în interiorul unei unități și nici nu exclude caracteristicile altor genuri (condițiile concrete pe care ar trebui să le satisfacă dacă ar fi gen),ci tot ceea ce e e Ființă. Ființa nu are definiție și nici nu poate fi folosită spre a defini ceva.

Ființa nu e un singur gen, ci Ființă se spune despre mai multe genuri. Prin urmare, un discurs unic despre Ființă s ar putea doar dacă ar fi nu o știință a Ființei, ci știința semnificației primordiale a Ființei (substanța).Dar de aici s ar ivi alte aporii.

Pierre Aubenque concluzionează că ontologia suferă un dublu eșec: nu există $\lambda\omicron\gamma\omicron\zeta$ unic despre $\omicron\nu$, datorită omonimiei ireductibile a Ființei, dar nu există nici măcar $\omicron\nu$ care să fie unic, în sensul că Ființa nu are esență. Eșecul acesta evidențiază neputința discursului uman și negativitatea obiectului său. Dificultatea discursului uman despre Ființă devine expresia cea mai fidelă a contingenței acesteia.

Eșecul transformă ontologia într o cercetare fără sfârșit ."Numind ființa nedeterminată ,întrucât este sistemul tuturor determinărilor, conceptul Ființei ca ființă nu este unul limită ; din contră, numai prin el programul ontologiei apare ca o *sarcină infinită* .Ceea ce Aristotel proba îndeajuns ,printr o filosofie a conceptelor deschise."²

BIBLIOGRAFIE

Aristotel , *Metafizica*, trad. Ștefan Bezdechi , Ed. IRI , București , 1999

Pierre Aubenque , *Problema ființei la Aristotel*, trad. Daniela Gheorghe

Ed. Teora , București , 1998

Gheorghe Vlăduțescu , *Aristotelismul ca filosofie a individualului* .

Ed. Paideia, București , 1997

Ion Banu , *Aristotel* , Ed Științifică , București , 1996

Sir David Ross , *Aristotel* , trad Oan Lucian Munteanu și Richard Rus

Ed. Humanitas , București, 1998

---

² Gh.Vlăduțescu : *Aristotelismul ca filosofie a individualului*,Ed.Paideia,București,1997;pag.153